

Jacek Prusak SJ
Anna Schab-Przybycień

**Duchowy i religijny
wymiar cierpienia
w doświadczeniu osób
wykorzystanych seksualnie
w Kościele katolickim w Polsce**

Perspektywa psychologiczna

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie

Kraków 2025

Spis treści

Podziękowania	9
Wstęp	11
1. Zagadnienia teoretyczne oraz terminologiczno-definityjne	17
1.1. Prawne i kliniczne ujęcie wykorzystania seksualnego	18
1.2. Teologiczno-kanoniczne ujęcie wykorzystania seksualnego	21
1.2.1. Status sprawcy	23
1.3. Dwuznaczności związane z pojęciem „ofiara”	24
1.4. Ograniczenia klinicznie rozumianego „cierpienia”	25
1.5. Rewiktyimizacja i wtórna wiktyimizacja – ujęcia definityjne i teoretyczne	28
1.6. Religijność a duchowość	31
1.7. Relacyjny paradygmat duchowości w psychologii	33
1.7.1. RPD a rozwój duchowy	34
1.7.1.1. Duchowe zadomowienie	35
1.7.1.2. Duchowe poszukiwanie	36
1.7.2. RPD a matryca cierpienie–trauma	38
2. Instytucjonalne wykorzystanie seksualne	41
2.1. Wykorzystywanie instytucjonalne	42
2.2. Podatność wiktyimizacyjna osób małoletnich wykorzystywanych w Kościele katolickim	45
2.3. Podatność wiktyimizacyjna osób dorosłych wykorzystywanych w Kościele katolickim	48
2.4. Specyfika instytucjonalnego wykorzystania seksualnego w Kościele katolickim w Polsce	50
2.4.1. Status i charakterystyka osoby skrzywdzonej oraz miejsce popełnienia przestępstwa	52
2.4.2. Status duchownych w roli sprawców przestępstw seksualnych	57
3. Religijno-duchowe skutki wykorzystania seksualnego w Kościele	59
3.1. Nadużycie duchowe	60
3.2. Nadużycie religijne	63
3.3. Krzywda duchowa	63
3.4. Trauma religijna	64
3.5. Trauma duchowa	66
3.6. Zmagania religijno-duchowe	69
3.7. Problematyczność stosowanej terminologii	72

4. Podstawy metodologiczne badań własnych	75
4.1. Cel i problem badawczy	76
4.2. Interpretacyjna Analiza Fenomenologiczna	77
4.3. Rola badacza	80
4.4. Kwestie etyczne	81
4.5. Procedura badań własnych	83
4.5.1. Dobór i wielkość próby	84
4.5.2. Charakterystyka grupy badanej	90
4.5.3. Procedura dokumentacji danych	91
4.5.4. Metoda analizy danych	91
5. Analiza danych	93
5.1. Wiara i duchowość a tożsamość osobowa	95
5.1.1. Rodzinny przekaz wiary	95
5.1.2. Normatywne zmiany dotyczące wiary i duchowości	97
5.2. Doświadczenie przemocy seksualnej a zmiany w postrzeganiu i przeżywaniu relacji z Bogiem	102
5.2.1. Obraz Boga	102
5.2.1.1. Pozytywny obraz Boga	103
5.2.1.2. Negatywny obraz Boga	105
5.2.1.3. Niespójny obraz Boga	109
5.2.2. Negatywne emocje względem Boga	111
5.2.2.1. Złość i żal wobec Boga	112
5.2.2.2. Poczucie opuszczenia przez Boga	114
5.2.2.3. Lęk przed Bogiem	114
5.2.2.4. Poczucie winy	116
5.3. Doświadczenie przemocy seksualnej a zmiany w postrzeganiu relacji z Kościołem	120
5.3.1. Zaburzenie obrazu Kościoła	121
5.3.1.1. Negatywne postrzeganie biskupów	127
5.3.1.2. Negatywne postrzeganie księży oraz osób konsekrowanych	131
5.3.1.3. Ambiwalentny lub pozytywny stosunek do kleru i osób zakonnych	137
5.3.2. Emocje związane z Kościołem	141
5.3.2.1. Złość i gniew	142
5.3.2.2. Rozczarowanie i żal	142
5.3.2.3. Smutek	143
5.3.2.4. Ból i cierpienie	143

5.3.2.5. Zwątpienie w transparentność Kościoła	143
5.3.2.6. Poczucie wykluczenia	145
5.3.2.7. Zagubienie i utrata poczucia bezpieczeństwa	146
5.3.2.8. Nadzieja na zmiany	147
5.4. Rewiktylizacja i wtórna wiktylizacja w Kościele	150
5.4.1. Niedowierzanie osobie skrzywdzonej	151
5.4.2. Zbagatelizowanie sprawy przez przełożonych kościelnych	153
5.4.3. Ostracyzm oraz zrzucenie winy na osobę skrzywdzoną przez innych duchownych czy osoby zakonne	157
5.4.4. Powtórne wykorzystanie seksualne przy okazji ujawniania sprawy lub w efekcie pozyskania wiedzy o niej	160
5.5. Negatywne skutki instytucjonalnego wykorzystania seksualnego w Kościele	162
5.5.1. Trauma religijno-duchowa	162
5.5.2. Krzywda religijno-duchowa	163
5.5.3. Kryzysy religijno-duchowe	164
5.5.4. Zmagania religijno-duchowe	166
5.6. Wykorzystanie seksualne jako bodziec wyzwalający pozytywne zmiany duchowe	172
5.6.1. Nowa relacja z Bogiem	172
5.6.2. Transformacja duchowości	179
6. Podsumowanie i dyskusja wyników	185
6.1. Ograniczenia badania	194
6.2. Rekomendacje	195
Zakończenie	199
Bibliografia	203
Spis tabel i wykresów	217
Załączniki	219
Indeks osób	221
Summary: Spiritual and Religious Dimension of Suffering among Survivors of Sexual Abuse in the Catholic Church in Poland: A Psychological Perspective	225

Podziękowania

Naszą najgłębszą wdzięczność kierujemy do wszystkich Osób Badanych, które podzieliły się z nami swoimi doświadczeniami i przeżyciami.

Dziękujemy za zaufanie, jakim nas obdarzyliście, i za to, że pozwoliliście nam wsłuchać się w Wasze historie. Dzięki Wam ta książka mogła powstać i mamy nadzieję, że stanie się ona głosem wspierającym lepsze rozumienie i większą wrażliwość wobec osób skrzywdzonych w Kościele.

Tej książki nie byłoby także bez osobistego zaangażowania mgr Anny Schab-Przybycień, której determinacja w dotarciu do osób skrzywdzonych umożliwiła nie tylko rozpoczęcie tego projektu badawczego, ale jego finalizację. Dziękuję za wspólną pracę, zaufanie i wybór promotora.

Dziękujemy recenzentom wydawniczym tej monografii, dr hab. n. społ. Bernadettcie Janusz CM UJ i dr hab. Błażejowi Kmiecikowi, prof. ASP, za cenne uwagi, które pozwoliły nam lepiej ugruntować wyniki naszych badań w literaturze przedmiotu i metodologii badań jakościowych oraz głębiej spojrzeć na badane zjawisko.

Dziękujemy Fundacji Św. Józefa KEP za grant naukowy umożliwiający zwiększenie nakładu książki, co – jak ufamy – przyczyni się do poszerzenia grona jej czytelników.

Wstęp

Przemoc seksualna wobec osób małoletnich oraz dorosłych dotyka wszystkich społeczeństw, sprawcami mogą być osoby różnych zawodów, klas, poziomu wykształcenia. Przyjmuje się, że co najmniej jedna trzecia wśród dorosłych kobiet i 10–30% mężczyzn było wykorzystywanych seksualnie przed 16. rokiem życia. Z tego około 30–35% w związkach kazirodczych (Pospiszyl, 2021).

Z danych Państwowej Komisji do Spraw Przeciwdziałania Wykorzystaniu Seksualnemu Małoletnich poniżej lat 15 (PKDP) wynika, że w sprawach karnych z lat 2017–2020 wśród 361 osób poszkodowanych było 188 dziewczynek (5,5% – do 3 lat oraz 19,7% – od 3 do 10 lat) oraz 173 chłopców (74% – od 11 do 15 lat)¹. W zdecydowanej większości zgłoszeń (99% spraw) osoby poszkodowane w chwili czynu zabronionego nie miały ukończonych 15 lat². W pozostałym procencie spraw wiek poszkodowanych małoletnich w chwili przestępstwa mieścił się w przedziale od 15 lat do 18 lat. Sprawcami tych przestępstw było 275 mężczyzn (94,17%) oraz 17 kobiet (5,82%). Wśród zgłoszeń dotyczących niespokrewnionych sprawców, najwięcej spraw dotyczyło osób duchownych (100 spraw), co stanowiło blisko 30% wskazanych sprawców³.

1 W pozostałych przypadkach brak było informacji o płci skrzywdzonego dziecka (PKD-P-Streszczenie, 2021, s. 13).

2 „Spośród pokrzywdzonych największą grupę stanowiły dzieci w wieku od 13 do 15 roku życia – 49%. Następnie 41% to dzieci w wieku 7–12 lat, 8% to dzieci w wieku od 4 do 6 lat, 1% stanowiły dzieci do 3. roku życia. W 93% dzieckiem wykorzystanym seksualnie była dziewczynka, w pozostałych chłopiec” (PKDP-Streszczenie, 2021, s. 16).

3 „W wielu zgłoszonych sprawach jako domniemanego sprawcę wskazywano rodzica (68 spraw) lub inną osobę spokrewnioną z poszkodowanym (36 spraw). Osoby obce dla

W drugim raporcie PKDP⁴ odnoszącym się do 275 osób pokrzywdzonych, w tym (58,5% – dziewczynek) oraz (41,4% – chłopców)⁵ – 97% spraw dotyczyło osób, które w chwili czynu zabronionego nie miały ukończonych 15 lat, 7 spraw (3%), w których wiek małoletnich pokrzywdzonych w chwili przestępstwa został określony na więcej niż 15 lat⁶. W zdecydowanej większości spraw (około 96% spraw zgłoszonych), wskazanymi sprawcami przestępstw byli mężczyźni (265 osób). Jako potencjalne sprawczynie wskazano 10 kobiet (około 4% spraw zgłoszonych). Najlicniejszą grupę wśród wskazanych sprawców niespokrewnionych, ale pozostających w relacji z małoletnim pokrzywdzonym stanowili duchowni katoliccy (57 spraw)⁷.

Z danych Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego w Polsce (ISKK) wynika, że przynajmniej 890 osób zostało wykorzystanych seksualnie w Kościele katolickim w Polsce pomiędzy 1950 a 2024 rokiem, a w ostatnich latach liczba takich zgłoszeń ustabilizowała się na poziomie około 20 przypadków rocznie. W roku 2024 – ostatnim objętym kwerendą ISKK przed publikacją niniejszej monografii – w grupie osób skrzywdzonych znalazło się 65 osób wykorzystanych seksualnie w dzieciństwie (ISKK, 2025).

Należy jednak pamiętać, że oficjalne rejestry tak sprawców, jak i osób wykorzystanych seksualnie, obejmują jedynie niewielki procent wszystkich skrzywdzonych (zob. PKDP, 2021; 2022; 2023) i reguła ta obowiązuje także w odniesieniu do statystyk kościelnych (zob. Sadłoń

poszkodowanych były podawane jako potencjalni sprawcy w 188 przypadkach” (PKD-P-Streszczenie, 2021, s. 14).

4 Obejmującym łącznie 513 spraw, w tym 318 nowych, tj. zgłoszonych i podjętych z własnej inicjatywy Komisji w okresie od 25 lipca 2021 r. do 24 lipca 2022 r.

5 W pozostałych przypadkach dostępne dane nie pozwoliły na ustalenie płci pokrzywdzonego. Takie sytuacje wystąpiły głównie w sprawach z zakresu cyberprzestępczości (PKD-P-Streszczenie, 2022, s. 12).

6 W pozostałych 54 sprawach wiek pokrzywdzonych na etapie zgłaszania sprawy Komisji nie był znany.

7 Pozostali to: lekarze (2 sprawy), przedstawiciele innych związków wyznaniowych (5 spraw), trenerzy sportowi (6 spraw), znajomi rodziny (6 spraw), nauczyciele/wychowawcy/opiekunowie (9 spraw), partnerzy rodzica (17 spraw), sąsiedzi (19 spraw) (PKD-P-Streszczenie, 2022, s.13).

i Nowotny, 2021). Seksuolodzy szacują bowiem, że zaledwie jeden na sto, a czasem nawet mniej przypadków wykorzystania seksualnego dziecka zostaje ujawnionych (Pospiszyl, 2021). Badacze zajmujący się wykorzystaniem seksualnym w Kościele podkreślają zaś, że ujawnienie tego typu przestępstw, bez względu na wiek osób poszkodowanych, utrudnia fakt, że spotykają się często z ostracyzmem i wykluczeniem własnego środowiska, które większym zaufaniem obdarza duchowieństwo i instytucję kościelną (zob. Harper i in., 2018; zob. także: Pereda i in., 2022).

Przemoc seksualna to zawsze zjawisko wieloaspektowe, które występuje w kontekście społecznym oraz instytucjonalnym, co oznacza, że nie można jej rozpatrywać wyłącznie przez pryzmat relacji sprawca–ofiara, a więc sprowadzić do kwestii intencjonalności przestępcy i reakcji osoby poszkodowanej. Instytucjonalne wykorzystanie seksualne różni się od wykorzystania nieinstytucjonalnego sytuacją i otoczeniem, w którym sprawcy mają styczność z osobami wykorzystanymi (Blakemore i in., 2017; Spröber in., 2014). Szczególnym kontekstem instytucjonalnym, dotyczącym przemocy seksualnej jest Kościół katolicki wraz z tworzącą go siecią organizacji i instytucji (Sadłoń i Nowotny, 2021). Badacze zajmujący się instytucjonalnym wykorzystaniem seksualnym podkreślają, że może mieć ono bardziej dotkliwy wpływ na osoby poszkodowane niż wykorzystanie poza kontekstem instytucjonalnym – zwłaszcza gdy mowa o instytucjach religijnych (Spröber i in., 2014; Blakemore i in., 2017; Kusz, 2022; Pereda i in., 2022; Pereda i in., 2024; Moncrief-Stuart i Pooler, 2025).

Bolesne doświadczenia mają wpływ nie tylko na psychikę, ciało i społeczny wymiar człowieka, ale również na jego duchowość. Badacze tej problematyki mówią o tym wprost: „tam, gdzie mamy do czynienia z traumą i urazem psychicznym, tam również odnajdujemy pierwiastki duchowości i religii” (Kusner i Pargament, 2015, s. 280). Z badań wynika (zob. Durkin, i in., 2025; zob. też: Dhirachaikulpanich i in., 2025), że duża część osób wykorzystanych seksualnie w dzieciństwie doświadczyła negatywnych skutków tych wydarzeń w obszarze swojej wiary, religijności i duchowości, i podobnie jest z osobami dorosłymi bezbronnymi (Ellis i in., 2022). Sfera religijno-duchowa może

być wpleciona w kontekst traumatycznych czy urazowych wydarzeń zarówno pozytywnie jak i negatywnie, wymaga więc pogłębionego zrozumienia i analizy (zob. McGraw i in., 2019; Ellis i in., 2022; Goldenson i Bailey, 2024; Pereda i in., 2024; Sicilia i in., 2024). Mimo rosnącego zainteresowania problematyką wykorzystania seksualnego, zaskakująco niewiele badań jakościowych dotyczy religijno-duchowych skutków tego typu przemocy w Kościele (zob. Durkin, i in., 2025; zob. też: Dhirachaikulpanich i in., 2025). Dotychczasowe prace w sposób wyraźny odnosiły się do statystyk, próbujących zaprezentować skalę wyrządzonej krzywdy. Prezentowane dane liczbowe nie odnoszą się jednak do konkretnych historii, a to właśnie w nich można dostrzec swoisty obraz bólu i indywidualnego cierpienia.

Problemem badawczym niniejszej pracy są skutki wykorzystania seksualnego doświadczonego w Kościele, w obszarze duchowości i religijności osób poszkodowanych. Podjęta problematyka wynika z rozpoznanej luki badawczej istniejącej w polskiej literaturze przedmiotu (zob. PKDP, 2023; Sakowicz i Szuppe, 2024) i jest kontynuacją przeprowadzonych wcześniej badań pilotażowych (Prusak i Schab, 2022). Kwestia cierpienia duchowego jako skutku instytucjonalnego wykorzystania seksualnego w Kościele traktowana jest w tej pracy jako pojęcie uwrażliwiające, zgodnie z założeniami badań jakościowych, które mają charakter eksploracyjny (zob. Kociuba, 2021; zob. też: Maison, 2022). Przyjęto w niej, że człowiek jest istotą psychologiczną, społeczną i fizyczną, ale jednocześnie duchową, odwołując się w trakcie badań do relacyjnego paradygmatu duchowości w psychologii.

Książka składa się z dwóch części: teoretycznej oraz empirycznej, podzielonych na sześć rozdziałów. W części teoretycznej, obejmującej pierwsze trzy rozdziały zostały przedstawione zagadnienia terminologiczno-definicyjne, związane z problemem badawczym niniejszej monografii. Zwrócono w nich uwagę na specyfikę instytucjonalnego wykorzystania seksualnego w Kościele rzymskokatolickim, przedstawiono dane dotyczące tego zjawiska w Polsce, omówiono relacyjny paradygmat duchowości w psychologii oraz terminologię służącą badaczom i badanym do wyrażenia cierpienia duchowego. W części empirycznej, obejmującej pozostałe trzy rozdziały przedstawiono

metodologię badań własnych, analizę danych oraz podsumowanie i dyskusję wyników. W rozdziale czwartym przedstawiono cel i problem badawczy, opisano procedurę badań własnych oraz opisano metodę analizy danych jakościowych przyjętą przez badaczy, czyli interpretacyjną analizę fenomenologiczną (IPA). Rozdział piąty zawiera analizę zebranych danych, przedstawionych w postaci sześciu tematów głównych oraz szesnastu tematów podrzędnych. Rozdział szósty zawiera interpretację i wnioski badaczy, wskazuje walory i ograniczenia przeprowadzonego badania oraz formułuje pewne postulaty dotyczące rozwoju badań nad duchowym cierpieniem osób wykorzystanych seksualnie w Kościele. Zakończenie, bibliografia i załączniki domykają całość monografii.